

De Oudste Levensbeschrijving van Sint Norbert

SUMMARIUM

Duae « Vitae » S. Norberti antiquissimae notae sunt. Una, quae Vita B dici solet. Altera, saeculo praeterito a Wilmans inventa, quae Vita A dici solet. De mutua habitudine inter utramque « Vitam » illam, nonnihil discrepant auctores. Alii censebant et censent « Vitam B » esse genuinam ; cujus « Vita A » esset posterior abbreviatio. Alii, e contra, Vitam A genuinam duxerunt ; cuius « Vita B » esset posterior elaboratio. — Alii tandem, censebant tum « Vitam A » tum « Vitam B » pendere a quadam « Vita » hucusque ignota. Inquisitiones vere novae de hac quaestione ultimis annis publicati non sunt.

Auctor praesentis indagationis dictam quaestionem retractat, nova quodammodo methodo inducta. Plura loca parallela utriusque « Vitae » comparando, secundum eorum formam litterariam, ad hanc devenit conclusionem : « Vita A », in genere considerata, haberi debet uti abbreviatio « Vitae B ». Quod profecto non significat « Vitam A » nihil aliud continere quam relationem abbreviatam « Vitae B ». « Vita A » siquidem elementa nonnulla historica continere potest, quae ex alio fonte hausta sunt quam ex « Vita B ». In genere tamen loquendo, « Vita B » considerari potest uti biographia antiquissima S. Norberti, quae ad nos usque pervenit.

De kwestie van de oudste levensbeschrijving van St. Norbert werd een honderd jaren geleden geboren, toen R. Wilmans in de Monumenta Germaniae Historica een pas ontdekte Vita publiceerde, waarvan het handschrift dateerde uit de 13^e eeuw en afkomstig was van het Brandenburgse Skt. Peterstift. De uitgever meende namelijk hiermee de oorspronkelijke levensbeschrijving van St. Norbert gevonden te hebben en noemde haar Vita A. Hiermee was de uitgebreider levensbeschrijving welke in zeer talrijke handschriften, waarvan de oudste in het einde van de 12^e eeuw geschreven zijn, door deze eeuwen in heel de Orde in gebruik was geweest tot de

rang van latere versie of Vita B teruggebracht. Deze vondst bracht enige opschudding teweeg in de Duitse wetenschappelijke wereld van die dagen evenals natuurlijk in de Praemonstratenserorde. Hier wierp vooral Dr. van Reeth van Averbode zich op als verdediger van de oorspronkelijkheid van het overal in de Orde van oudsher gebruikte Vita B ¹⁾. De Bernensis Van den Elsen bekeerde zich na een aanvankelijk aanvaarden van Rosenmunds in 1874 gepubliceerde thesis ²⁾ — A en B zouden beide afhankelijk zijn van een derde oorspronkelijk Vita — tot deze mening, en verdedigde deze in een studie in *Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg* ³⁾. Ook Madelaine, die in datzelfde jaar zijn *Histoire de saint Norbert* ⁴⁾ publiceerde, had zich inmiddels bij de voorstanders van de oorspronkelijkheid van Vita B boven Vita A aangesloten. Men kan dus wel zeggen, dat de Orde in het algemeen vast bleef houden aan de authenticiteit van haar traditionele levensbeschrijving die nu voortaan Vita B heette. Vita A werd gezien als een latere inkorting van deze levensbeschrijving, welke daarnaast ook gebruik heeft gemaakt van eigen bronnen, welke niet altijd even gelukkig zijn benut.

Des te vreemder is het feit, dat zich in de hierop volgende jaren ondanks het uitblijven van nieuwe onderzoekingen in deze kwestie toch een langzame, bijna onmerkbare capitulatie inzake dit standpunt voltrok. Hiertoe kunnen de respectievelijke namen, welke Wilmans aan de beide Vitae heeft gegeven, hebben bijgedragen alsook een zekere critische instelling, welke bij voorbaat geneigd is aan een kortere redactie van A meer geloof te schenken dan aan de langere, welke B geeft. In de nieuwe, in 1930 verschenen redactie van het Praemonstratenserbrevier moesten de oude, aan Vita B ontleende lessen het veld ruimen voor lessen uit Vita A. In het artikel « Norbertus » van de Katholieke Encyclo-

¹⁾ Naar v. d. Elsen meedeelt: publicaties van de hand van v. Reeth zijn hierover niet verschenen.

²⁾ R. ROSENMUND, *Die ältesten Biographien des heiligen Norbert*, Berlin, 1874.

³⁾ G. V. D. ELSSEN, *Kritische Untersuchung über die Lebensbeschreibungen des heil. Norbert: Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg*, 21, 1886, p. 329-354.

⁴⁾ G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert, Fondateur de l'Ordre de Prémontré et Archevêque de Magdebourg, d'après les manuscrits et les documents originaux*. Desclée, de Brouwer et Cie, 1886, p. 17-21; Tweede druk: Tongerlo, 1928.

paedie (1951) van de hand van een der meest vooraanstaande ordes-historici wordt Vita A circa 1155 gedateerd en « meest betrouwbaar » genoemd, terwijl Vita B het slechts met een datering circa 1170 moet doen. Toch blijken anderen, als Valvekens ⁵⁾, een zekere reserve ten opzichte van dit probleem in acht te nemen. In zijn voorwoord op de onlangs uitgegeven Franse vertaling van Vita A zegt Petit ⁶⁾ zelfs ervan overtuigd te zijn, dat deze levensbeschrijving afhankelijk moet zijn van Vita B, of van de documenten waarop deze steunt. Reeds herhaaldelijk is de wenselijkheid van een oplossing van deze kwestie naar voren gebracht, wat tenslotte de aanleiding is geworden tot deze bladzijden.

De methode, die wij hierbij dachten te moeten volgen is die van een nauwkeurige tekstvergelijking geweest. Voor Vita B gebruikten wij hierbij de uitgave van Vander Sterre ⁷⁾ (geciteerd als S), voor Vita A de tekst in de Monumenta Germaniae Historica ⁸⁾ (geciteerd als MGH). Van het begin af waren wij bedacht op passages die ofwel argumenten konden vormen voor de afhankelijkheid van B ten opzichte van A, of voor een tegengestelde afhankelijkheid. Het is niet te verwonderen, dat ondanks deze voortdurende zorg om beide mogelijkheden tot hun recht te laten komen, alle gevonden plaatsen in één richting bleken te wijzen. De plaatsen, welke voor dit vergelijkend onderzoek in aanmerking kwamen waren vanzelfsprekend alleen die, welke enerzijds in de beide vitae een duidelijke parallelversie hadden en op deze wijze een afhankelijkheid voor die passage bewezen, maar anderzijds bepaalde afwijkende uitdrukkingen hadden, die zich leenden om de richting van deze afhankelijkheid te bepalen. Deze teksten zullen wij in de nu volgende bladzijden laten spreken ⁹⁾.

⁵⁾ E. VALVEKENS, *Norbert van Gennep*. Brugge-Brussel, 1944, p. 124.

⁶⁾ *Saint Norbert. Traduction inédite d'un manuscrit du XII^e siècle: Le Courier de Mondaye*, Numéro spécial, septembre 1956, p. 1.

⁷⁾ J. CHR. VANDER STERRE, *Vita S. Norberti, Canoniorum Praemonstratensium Patriarchae, Magdeburgensium Archiepiscopi, totius Germaniae Primatis, Antverpiensium Apostoli, ad plurium veterum mss. fidem recensita*. Antverpiae, 1656.

⁸⁾ *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores XII*, p. 670-703.

⁹⁾ Bijzondere dank zijn wij aan onze confrater R. D. Cyrillus van Liempd verschuldigd, die al jaren geleden de beide Vitae in een uiterst overzichtelijke synopsis heeft ondergebracht, en bij het tot stand komen van deze bladzijden nog verdere hulp bood.

* * *

Zo lezen we in A, dat Hugo, nog clericus in het gevolg van bisschop Burchard, gepakt wordt door de ontroering van zijn bisschop en zich voor Norbert gaat interesseren : « ... quonam itinere Norbertus processurus esset, *tacitus investigabat* » (MGH 675). Op de eerste plaats is het onderzoek naar het reisschema van Norbert een enigszins bevreemdende uiting van de grote belangstelling die de eerste volgeling voor zijn toekomstige geestelijke vader gaat voelen. Nog opvallender is echter zijn methode van onderzoek : Hij speelt het « zwijgend » klaar. Als wij een dergelijke zin, waar wij zo gemakkelijk overheen lezen, iets nauwkeuriger beschouwen, wekt hij toch wel een beetje onze verwondering. Het antwoord betreffende de achtergrond van deze vreemde passage geeft ons de parallelplaats in B : « Qui tamen, nec adhuc inde quidquam loquens, conferens id tantum in secreto conscientiae suae, quonam viae illius verterentur, *tacitus considerabat*. At vero vir Dei in eodem interim loco permanens, expectabat finem sociorum suorum. Illis igitur, quorum solatio plurima itinera, rigoremque viarum, ac frigidās nives frequenter superaverat, ad Deum, ut superius dictum est, ob sanctae vitae meritum receptis, ipse idem gravi infirmitate consequenter arripitur. Episcopus autem praestolabatur interim, quem tandem exitum infirmitas, quae acciderat, haberet: familiarumque suum per archidiaconum quemdam et quasdam alias personas suae curiae visitabat. Praedictus vero clericus utrum convalesceret, et quando, amoris eius ardenter inhaerens, de die in diem sollicitus *investigabat* » (S 51-52). Hier is sprake van drie verschillende feiten : Hugo beschouwt zwijgend — « *tacitus considerabat* » is hier zeer normaal, — welke Gods bedoelingen kunnen zijn met Norbert : met « *viae* » is hier duidelijk « levensweg » bedoeld. Vervolgens wordt vermeld, dat Norbert tengevolge van de ontberingen van zijn reis — « *itinera* » — zijn gezellen verliest en zelf ook ziek wordt. De bisschop laat zich voortdurend op de hoogte houden en vooral Hugo volgt het herstel met grote belangstelling : « *investigabat* ». De auteur van A blijkt hier de zaak wel wonderlijk gesimplificeerd te hebben. Op de eerste plaats vat hij « *viae* » in de zin van « reizen » op en gebruikt hiervoor het iets later aanwezige woord « *iter* » ; tezamen met het « *tacitus* » van tevoren en het « *investigabat* » van later, maakt hij een « samenvatting » die een mededeling bevat, die geen van de drie oorspronkelijke in B uit

wilde drukken : « ... quonam *itinere* Norbertus processurus esset, *tacitus investigabat* ».

In de beschrijving van de gewoonten van Norbert en Hugo op hun eerste tochten bevat A een passage, die op het eerste gezicht niet alleen bevreemdend maar ook een beetje pijnlijk schijnt voor de typische gewoonten van « *personae religiosae* » : « *luxta mandatum namque evangelii neque peram neque calciamenta neque duas tunicas portabat, paucis solummodo libris et indumentis missae contentus. Aqua continuus sibi potus erat, nisi forte a religiosis personis invitatus consuetudinibus ipsorum interdum morem gereret. Saepe numero cum rogaretur verbum exhortationis facere...* » (MGH 675). Waar men zoals in de levens van alle boetelingen een beschrijving van de soberheid in spijs en drank verwacht, wordt door het alleen vermelden van de drank, Norbert als een twaalfde-eeuwse drankbestrijder getekend. Dit kan overigens wel zin hebben gehad, want de « levensgewoonten » juist van « *religiosae personae* » schijnen bestaan te hebben in iets anders dan water te drinken. Het antwoord op deze moeilijkheden geeft weer de parallelplaats in B : « *Ad reficiendum autem nullam sedem praeparare, non mensam apponere sibi vir sanctus sinebat. Terra sedes, et genua mensa illi erant ; fercula salis condimento condita, et non alio ; potus aqua illis erat, nisi forte in civitatibus et abbatiis, aliisque huiusmodi locis ab episcopis seu abbatibus invitati cogerentur : ubi, propter simul discumbentium pacem, modum et consuetudinem eorum nolent excedere* » (S 57). Hier blijkt dus wel degelijk de verwachte volledige soberheid van eten én drinken aanwezig te zijn : het water is hier maar een onderdeel van de volledige schildering, waardoor de soberheid in de drank geen overdreven nadruk ontvangt. Daardoor komen ook de « gewoonten » van de « *religiosae personae* » in een ander licht te staan. Tenslotte blijkt deze laatste uitdrukking ook een in dit verband minder gelukkige samenvatting te zijn van de in B genoemde hoogwaardigheidsbekleders, die, laten het dan kerkelijke zijn, uit hoofde van hun positie niet direct verondersteld worden met het bord op hun knieën te eten en dergelijke.

Van een heel ander karakter is weer de volgende parallelplaats, een schriftcitaat, waarvan alle handschriften van B, voor zover we dit uit Vander Sterre kunnen opmaken, een versie geven die enigszins afwijkt van de H. Schrift zelf en daardoor niet welluidender wordt : « *in quamcumque domum primum intrarent, primo dice-*

rent : Pax huic domui... » (S 67). A daarentegen heeft dezelfde tekst eveneens in een van de H. Schrift afwijkende versie, die veel beter is : « ... ut in quacumque domum intrarent, *primo* dicerent : Pax huic domui... » (MGH 676). Het is wel duidelijk dat A een verbetering is van B en niet andersom. Dat B zich eventueel bij het bewerken van A zou hebben verschreven, wordt wel zeer onwaarschijnlijk door het feit, dat hij ook het volgende « *primo* » geeft : in dat geval zou hij zich onmiddellijk het zo vlak tevoren per ongeluk toegevoegde « *primum* » herinnerd hebben.

Slechts weinig verder treffen we een andere tekst, waarvan de parallelplaatsen zeer veel overeenkomst met elkaar vertonen, maar ons toch vanwege hun verschillen aan het denken zetten :

Vita B : « Sed et in eadem regione duo principes sibi non minimum inimicabantur et, ut fieri solet, *rapina et incendio tota regio vastitati et solitudini redacta fuerat* » (S 69).

Vita A : « Sed et in eadem regione duo principes inter se hostiliter proeliantes *rapinis et incendiis in solitudinem cuncta fere redegerant* » (MGH 676).

Beide teksten zeggen hetzelfde, maar A gebruikt een veel eenvoudiger constructie. Redigere met de datief, zoals B heeft, is op zijn zachtst gesproken toch een min of meer ongebruikelijke en verwondering wekkende uitdrukking, terwijl A veel eenvoudiger en « klassieke » vorm heeft. Zouden wij ons nu voor kunnen stellen, dat B de eenvoudige, correcte zegswijze van A door zijn eigen brouwsel verving ? Zou A niet een duidelijke en niet overbodige verbetering van B zijn ?

Over de aanvang van Norberts hervormingspoging van het kapittel van St. Martinus in Laon geven onze beide vitae een enigszins van elkander afwijkende beschrijving. Terwijl B het doet voorkomen of Bartholomeus Norbert het abbatiaat zonder meer aanbod, spreekt A van een keuze door de kanunniken zelf, zij het dan « *instinctu episcopi* ». We krijgen hier de indruk, dat de ene auteur zich weloverwogen distantiëert van de voorstelling van zaken die de ander geeft. Welke van beide de oorspronkelijke is en wie bewust de lezing der gebeurtenissen wijzigt, kan ons alleen weer de vergelijking der beide teksten leren :

Vita B : « initoque *episcopus cum papa consilio, quomodo eum retinere posset, obtulit ei*

Vita A : initoque cum papa consilio, quomodo iam dictus vir Lauduni retineretur, in-

Ecclesiam beati Martini, quae in suburbio sita est, in qua pauci fratres erant sub regulae canonicae professionis degentes » (S 78-79).

stinctu episcopi fratres canonici ecclesiae beati Martini in suburbio Laudunensi eligunt eum sibi abbatem. Petunt et requirunt eum tam ab episcopo quam a summo pontifice » (MGH 678).

Als we nu de tekst van A, die de nadruk legt op de keuze door de kanunniken zelf, beschouwen, blijken deze « fratres canonici » ook het onderwerp van deze en de volgende zin te zijn ; de bisschop, die in B de handelende persoon is, wordt in A slechts terloops vermeld. De ablativus absolutus « initoque cum papa consilio » wekt daardoor sterk de indruk, dat de kanunniken met de paus overleg hebben gepleegd, hoe zij Norbert konden vasthouden, wat zeker ook niet de bedoeling van de auteur van A is. Er moet een of andere aanleiding tot deze niet zeer gelukkige constructie bestaan hebben, die hij niet gemakkelijk spontaan zo neergeschreven kan hebben. Deze moeilijkheid wordt weer volkomen opgelost, als wij aannemen dat A afhankelijk was van B en deze wilde corrigeren. Daar is immers « episcopus » onderwerp en door de vermelding van dit woord was het geheel zeer gaaf en logisch, zodat het schrappen door A zijn duidelijke sporen naliet.

Bij een van de vele keren, dat de duivel ten tonele wordt gevoerd, geven de vitae een beschrijving van de leefwijze van een kloosterling die uitblonk in buitengewone versterving, voordat hij zijn « inzinking » kreeg. Hij vastte het hele jaar door, zowel 's zomers als 's winters :

Vita B : « et a nullo cogi poterat nisi in dominicis diebus, ut alteram in die perciperet refectio-
nem et tunc crudum quid sumebat et non aliquam coctionem » (S 86).

Vita A : « et a nulla cogi poterat, nisi dominicis diebus, ut alteram in die perciperet refectio-
nem, tuncque crudum quid nec aliqua decoctione conditum » (MGH 679).

De bijna letterlijk dezelfde teksten hebben slechts minieme afwijkingen. Het gaat natuurlijk niet aan, om een latijnse grammatica op de lessenaar van onze beide auteurs te veronderstellen, maar wij moeten steeds voor ogen houden, dat in ieder geval een van beiden de tekst van de ander tot voorbeeld had. Wat is dan waarschijnlijker : dat de afhankelijke auteur het « in » aan « dominicis diebus » toevoegde of dat hij het wegliet ; dat hij « sumebat » dat

dezelfde zin had als het vlak tevoren vermelde « *perciperet* » toevoegde of dat hij het weglief; dat hij het woord « *coctio* », dat niet zozeer de gekookte spijs als wel de handeling van het koken aanduidt en in zijn voorbeeld klaarblijkelijk met opzet goed gebruikt was, verkeerd ging aanwenden, of dat hij het minder juist gebruik uit het voorbeeld in zijn eigen tekst verbeterde? Alle drie varianten wijzen op een afhankelijkheid van A t. o. v. B.

De faam van zijn versterving deed wijd de ronde, zo vervolgen onze beide teksten:

Vita B: « *Sed cum super eo omnes mirarentur et tanta eius abstinencia et continentiae virtus ubique in laude ipsius praedicaretur...* » (S 86).

Vita A: « *Sed cum super eo omnes mirarentur et tanta eius abstinencia et continentia in laude Dei ipsius ubique praedicaretur...* » (MGH 679).

B heeft « *virtus* ». Zouden wij ons kunnen voorstellen, dat B op de gedachte komt een reeds bestaande A-tekst door deze toevoeging te verduidelijken? Of ligt het niet veel meer voor de hand, dat A weer een kleine vereenvoudiging van B geeft, die de volledige zin van het gezegde handhaaft? Dit laatste wordt wel zeker door het feit, dat A vergeten heeft het werkwoord in het meervoud te zetten en argeloos « *abstinencia et continentia... praedicaretur* » blijft schrijven. Volgens B wordt het tot lof van de man zelf verkondigd, volgens A tot lof van God. Kunnen wij ons voorstellen dat B wetens en willens de lof aan de persoon in kwestie zou willen toeschrijven, die A van tevoren aan God gegeven zou hebben? Zou de versie van A niet veel meer kans maken een vrome « verbetering » aan B te zijn? Als B het woordje « *Dei* » per ongeluk zou hebben kunnen overslaan, zitten we nog altijd met het woordje « *ipsius* » te kijken, dat in een oorspronkelijke tekst na « *Dei* » een beetje zinloos erbij zou fladderen, maar in een tweede tekst, die B voor ogen heeft gehad en verbeterde, zeer goed verklaarbaar is.

De goede man in kwestie slaat, zo verhalen ons de vitae, onder invloed van de duivel ineens naar het andere uiterste over en verklaart uitgerekend aan het begin van de grote vasten:

Vita B: « *se nullo modo posse ieiunare et ex toto mori, si etiam a lacte et caseo cogeretur abstinere* » (S 87).

Vita A: « *nullo modo se posse ieiunare et indubitanter mori, si etiam a lacte et caseo cogeretur abstinere* » (MGH 679).

Moeten wij aannemen dat de « huis- tuin- en keukenuitdrukking » « *ex toto* » van B een correctie is van het juiste « *indubitanter* » van A of andersom ?

Norbert komt op een van zijn tochten weer naar Nijvel en ondervindt daar hardnekkige tegenwerking van een paar vroegere volgelingen uit die stad, die het leven te Prémontré wel wat te zwaar hadden gevonden en naar huis waren teruggekeerd. Na dit beide verhaald te hebben vervolgen de vitae :

Vita B : « Sed is qui huiusmodi
haustus sorbere consueverat, per-
taesus *malitiam eorum* qui hoc
commoverant, nullo modo expa-
vit, confidens magis, hoc esse
materiam victoriae contra dae-
mones, qui eius praedicationi et
saluti credentium, quam per eum
operabatur Deus, nitebatur ob-
viare » (S 91).

Vita A : « Verum
eorum maliciae

quamtocius ob-
viatum est » (MGH 680).

Van parallelteksten kunnen we hier moeilijk spreken, al staan beide op relatief dezelfde plaats in de vitae. Toch kan het geen toeval zijn dat op beide plaatsen het niet zo alledaagse woord « *obviare* » gebruikt wordt. Het is de tweede auteur in de geest blijven hangen toen hij de tekst van de eerste had gelezen. De betekenis is « tegenwerken », « zich te weer stellen », « moeilijkheden in de weg leggen », welke in beide versies tot haar recht komt. Toch is de uitdrukking in het verband van B heel wat meer op haar plaats dan in dat van A. Van de B-tekst kunnen we ons heel goed voorstellen dat dit woord de auteur bij het formuleren van zijn gedachte te binnen schoot. Zou ditzelfde woord, notabene nog onpersoonlijk gebruikt, ook de auteur van A spontaan voor de geest gekomen zijn, toen hij wilde zeggen dat de kuiperijen van de jongelui mislukten... als hij de B-tekst niet tevoren voor ogen had gehad ?

Als Norbert even later de duivel uitdrijft uit de volgens beide Vitae blonde jongedame, jaagt de boze geest de omstanders de doodschrik op het lijf :

Vita B : « Tunc ait daemon :
Quid agis, inquit, neque pro te
neque pro alio hodie exhibeo. Quod
si videris mox exclamare, iam
tantum veniet de meis, id est de

Vita A : « Tunc demon :
Quid agis, inquit, neque pro te
neque pro alio hodie exhibeo. Quod
si videris me exclamare, iam
tot de meis, id est de

nigris, ad bellum ;
 Eia ad bellum, eia ad
 bella, eia iam faciam corruere
 arcus istos et fornices super vos.
Ad hoc verbum, populus diffu-
 git... » (S 94).

nigris ad bellum veniant
 eia ad bellum, eia ad
 bellum, eia iam faciam corruere
 arcus istos et fornices super vos.
Ad haec verba populus diffu-
 git... » (MGH 680).

Een juiste hoeveelheid van afwijkende details in een als geheel genomen identieke tekst om een ideaal jachtgebied te vormen voor ons onderzoek ! B duidt de hoeveelheid trawanten aan met « tantum » : « zo een massa » ; A daarentegen met « tot » : « zovelen ». Beide zijn min of meer mogelijk, maar zouden wij ons kunnen voorstellen, dat een tweede schrijver « tot » verbetert in « tantum » ? En andersom ? Als iemand eerst geschreven heeft : « venie(n)t de meis, id est de nigris, ad bellum », zouden wij dan niet geneigd zijn te corrigeren in « de meis, id est de nigris, ad bellum venie(n)t » ? B heeft « verbum » : « gezegde, uitspraak » en dat is niet direct fout, A heeft « verba » : « woorden », wat ook goed is. Maar zou iemand op de gedachte komen « Ad haec verba » te corrigeren in « Ad hoc verbum » ? En andersom ?

Alles bij elkaar viel deze duiveluitdrijving Norbert niet mee : 's avonds was hij nog niet veel verder gekomen. Hij liet het er niet bij zitten :

Vita B : « contulit se ad hospitium et *obfirmavit* in animo suo non gustare cibum, donec illa sanareretur. Et ita transegit diem illam et noctem sine cibo » (S 96).

Vita A : « ad hospitium se conferens *confirmavit* in animo suo non gustare cibum, donec puella sanareretur, et ita transegit diem et noctem illam sine cibo » (MGH 680-681).

B heeft « *obfirmavit* », waar A « *confirmavit* » geeft. Het eerste drukt Norberts koppigheid uit, veel beter dan het tweede, dat echter veel gemakkelijker gebruikt wordt. Deze ongewoonheid tegenover « *obfirmavit* » moet de reden voor de auteur van A geweest zijn er « *confirmavit* » van te maken. Dat deze A-tekst door B via een kleine nuance van het uitgangswoord van een meer algemene aanduiding tot de juist hier passende vorm gewijzigd zou zijn, zou heel wat meer berekening van de B-auteur veronderstellen, dan wij nu van zijn collega doen.

Ook de volgende dag schijnt de duivel aanvankelijk nog niet erg onder de indruk, als hij tijdens de H. Mis een plaats krijgt in het priesterkoor, maar dan plotseling :

Vita B : « Tunc vero sacerdos Dei inhorruit et concepto spiritu virtutis, in ipsa oratione sua coepit agere daemonem et torquere » (S 97).

Vita A : « Tunc vero sacerdos Dei inhorruit et concepto spiritu veritatis in ipsa oratione sua instantius coepit agere contra demonem » (MGH 681).

De tekst van A verhaalt dus dat Norbert plotseling « verstijfde van afgrijzen » en de « geest der waarheid » ontvangt, waarna hij pas goed begint. Op de uitdrukkingen valt niet veel aan te merken, maar de combinatie is een beetje vreemd. Als de Geest over iemand vaardig wordt, zal Hij in een dergelijke situatie niet zo gemakkelijk met « geest der waarheid » worden aangeduid, te meer niet omdat in de onmiddellijk voorafgaande zin naar aanleiding van de reactie van de bezetene bij de opheffing wordt gezegd : « Fatentur enim demones, quod haeretici negant ». Tenzij de auteur van A de aanduiding van B, die volkomen in dit verband past, « spiritum virtutis » verkeerd heeft gelezen, — misschien was het juist de tijd rond Pinksteren, als de liturgie steeds de « spiritus veritatis » bezingt — en er « spiritus veritatis » van gemaakt heeft. Het is duidelijk zijn vergissing, want even later verbetert hij weer trouw « coepit agere daemonem (!) et torquere » in « instantius coepit agere contra demonem », hetgeen we ons ook niet gemakkelijk vice versa kunnen denken.

Als de duivel dan tenslotte het veld geruimd heeft, geeft A plotseling een heel verhaal over een jongetje, waarvan Norbert de geboorte voorspeld heeft en dat de duivel van zoëven een getuigenis van Christus' werkelijke tegenwoordigheid geeft bij het moment der opheffing. In B ontbreekt ieder spoor van deze gebeurtenissen ; de vita gaat gewoon door met Norberts reis naar Keulen, waarin A hem na zijn onderbreking weer bijvalt. Onze aandacht wordt getrokken door de inleiding van A op zijn eigen vertelling : « *Nec hoc praetermittendum* quod aliquando cum praefatus vir Lauduni moraretur... » (MHG 681) : zij was immers in B niet aanwezig. De uitdrukking op zichzelf genomen kan best een onschuldige inleiding zijn op een nieuwe gebeurtenis uit het leven van Norbert, maar als wij ons de situatie denken van de auteur van A, die volgens onze mening een verkorte bewerking van B zat uit te werken, waarin deze gebeurtenis inderdaad « praetermissum » was, krijgt deze uitdrukking toch wel een verrassende kleur.

Norbert trekt dus naar Keulen en haalt daar reliquieën voor zijn nieuwe stichting :

Vita B : « de reliquiis etiam aliarum virginum, aliorumque quorundam martyrum, *videlicet Gereonis*, Maurorum, duorum Ewaldorum, duo vascula, in modum feretri, ad efferendum ei impleta sunt » (S 100).

Vita A : « de reliquiis etiam aliarum virginum, sanctorumque martirum Thebeae legionis et sanctorum Maurorum noc non duorum Ewaldorum duo vascula ad efferendum ei impleta sunt » (MGH 682).

Het grote verschil in de beide teksten bestaat in de vermelding van Gereon in B, waar A martelaren van het Thebaans legioen heeft. Dat kan geen verschrijving zijn, maar is duidelijk een met opzet aangebrachte correctie. Welke is de oorspronkelijke en welke de verbeterde tekst ? Beide Vitae vervolgen onmiddellijk met... de vinding van het lichaam van St. Gereon op de volgende dag. Terwijl B dus abusievelijk zijn reliquieën al als inhoud van de « duo vascula » vermeldt. vóórdat zijn lichaam gevonden is, is dit de auteur van A al te sterk, weshalve hij volstaat met de aanduiding van het Thebaans legioen. Zou de auteur met de uitgeschreven tekst van A voor ogen het Thebaans legioen in St. Gereon « verbeterd » kunnen hebben ? ¹⁰⁾.

Het lichaam van St. Gereon is dus gevonden en aan alle twijfel omtrent zijn identiteit wordt een eind gemaakt :

Vita B : « Et ne quis dubitet *ipsum non esse...* » (S 101).

Vita A : « Et ne quis dubitet *ipsum esse...* » (MGH 682).

Waar de een dus « non esse » heeft, geeft de andere zonder blikken of blozen « esse » en ook hier kunnen wij niet aannemen, dat B een verbetering van A is.

Wij laten de redekunstige puzzles gaarne aan de lezer over, maar welke van de twee zou de goedbedoelde poging geven om de ander te verbeteren ? Zou andersom ook mogelijk zijn ?

Op zijn terugreis ontmoet Norbert Ermensendis of Ermesindis, de gravin van Namen, die hem met aandrang vraagt :

Vita B : « ut ad imponendos *fratres et religionem* quamdam ecclesiolam suam in villa Floref-fae *vellet* *suscipere*. Habebat etenim ipsa multo tempore in voluntate, ob

Vita A : « ut ad imponendos *fratres religionis suae* ecclesiam in villa Floref-fae *susciperet*. Habebat etenim ipsa multo tempore voluntatem ob

¹⁰⁾ Ook vermeld door G. V. D. ELSSEN, o. c., p. 350-351.

remedium animae suae et prae-
decessorum suorum in
ecclesia eadem
religionem propagare » (S 102).

remedium animae suae et prae-
decessorum suorum in
eadem ecclesia propagandi
religionem » (MGH 682).

Waar B « *fratres et religionem* » heeft, geeft A « *fratres religionis suae* ». Elk der beide uitdrukkingen is juist, maar neemt de term « *religio* » in een andere zin : in B betekent het « kloosterleven », in A daarentegen « kloostergemeenschap ». De constructie van B doet echter minder gebruikelijk aan, zodat we wel kunnen aannemen dat A op de gedachte komt deze te wijzigen. Welke conclusie versterkt wordt door het feit, dat enkele regels later het woord « *religio* » terugkomt ; weer in de zin van B, maar nu in de geijkte uitdrukking « *religionem propagare* », zodat ook A geen aanleiding ziet het hier weer te veranderen. Terloops zij nog opgemerkt, dat men wel geneigd zal zijn de zin « *quamdam ecclesiolam suam in villa Floreffiae vellet suscipere* » te veranderen in « *ecclesiam in villa Floreffiae susciperet* », maar een verandering in tegen- gestelde richting zou veronderstellen, dat de auteur van B een onuit- staanbare zeurkous zou zijn.

Als Norbert te Prémontré is teruggekeerd, laaft hij zijn vol- gelingen met zijn onderrichtingen en :

Vita B : « *quod docebat, velut aquila provocans ad volandum pullos suos, operibus demonstra- bat* » (S 103).

Vita A : « *quod docebat, velut aquila provocans ad volandum pullos suos, operibus praemon- strabat* » (MGH 683).

Welke Praemonstratenser zou « *praemonstrabat* » in de oor- spronkelijke tekst veranderen in « *demonstrabat* » ? A greep de kans, die B had laten schieten.

Zo leggen dan Norbert en zijn eerste volgelingen met Kerstmis hun geloften op de Regel van St. Augustinus af :

Vita B : « *Deinde cum quam- plurimi, quamquam plurimas super eandem regulam exposi- tiones et interpretationum di- versas opiniones autumarent, eo quod eius scripta et mores alio- rum regularium et opera, vide- bant non convenire...* » (S 107).

Vita A : « *Deinde cum singuli singulas super eandem regulam exposi- tiones et interpretationes, di- versas opiniones autumarent, eo quod eius scripta et alio- rum regularium opera vide- bant non convenire...* » (MGH 683).

Bij een van de openlijke aanvallen van de duivel, die in Prémontré blijkbaar schering en inslag waren, levert een bataljon kloosterlingen slag tegen een schijnleger duivels. Meelevende confraters, die de ware oorsprong van deze plotseling verschenen invasietroepen herkennen, sprenkelen wijwater en de luciferisten kiezen het hazenpad. De wit gepijde vechtjassen hebben echter nog niets van de ware aard van hun tegenstanders in de gaten en willen van geen ophouden weten, roepende :

Vita B : « Eia eia vertimini et resistite belligerantes fortiter, alioquin turpissima morte morie- mini ; si amodo nos adire et minas et mortem inferre praesumpseritis » (S 128-129).	Vita A : « Eia, eia, revertimini et resistite, alioquin turpissima morte morie- mini ; si amodo vos adire praesumpseritis » (MGH 685).
---	--

Waarom zegt A hier bijzonder nadrukkelijk « vos adire » ? Als de accusatief bedoeld is, is het fout, terwijl het in nominatief bij de indicatiefvorm zo volkomen overbodig en zinloos is, dat het eigenlijk op hetzelfde neerkomt. De enige mogelijke verklaring van deze vreemde verschijning lijkt ons de veronderstelling, dat de auteur van A het « minas et mortem inferre » van B wilde weglaten en er zo op bedacht was het « nos » dienovereenkomstig te wijzigen, dat hij over het hoofd zag, dat hij het veel beter helemaal kon weglaten. Kortom het totaal overbodige « vos » van A is niet anders te verklaren dan tegen de achtergrond van het oorspronkelijke « nos » in B.

Een andere keer grijpt de duivel de zoon van een pas ingetreden lekebroeder aan. Bij afwezigheid van Norbert besteedt de prior zijn eigen nachtrust en later ook die van het convent aan de pogingen tot uitdrijving. Vita A verhaalt hoe de bezetene op een gegeven ogenblik op de prior afkomt : « ille *manibus contra eum extensis* ait : Putasne te istorum esse magistrum ? » (MHG 687). Zeer bevreemdend doet hier de beschrijving van de houding van de man aan ; maar als we de tekst nemen zoals hij er staat « *contra eum* » denken we aan een soort afweer, wat niet goed strookt met de dreigende houding die niet de prior maar juist zijn tegenspeler aanneemt. De gehele beschrijving in A blijft raadselachtig totdat we de paralleltekst van B vergelijken ; « Ille *versus ad eum et extensis manibus, quasi scindere vellet vestes quibus erat indutus*, ait : Putasne te istorum esse magistrum ? » (S 138-139). Hier is de be-

doeling duidelijk en wordt de houding nader gepreciseerd. Het « *extensis manibus* » is afzonderlijk veel te vaag, en vraagt noodzakelijk om de nadere beschrijving, zodat de tekst van A zonder meer onbegrijpelijk geworden is. Het « *manibus contra eum extensis* » zonder meer is zelfs een zo ongeschikte beschrijving voor de in B geschilderde, dat wij ons niet kunnen voorstellen, dat iemand die alleen de tekst van A onder ogen zou hebben tot de nadere precisering van B kon komen ; daarom geven wij ook hier de voorkeur aan de omgekeerde volgorde.

Intussen is Norbert te Maastricht aangekomen, waar hem zoals blijkbaar het gebruik in die dagen was, weer een bezetene wordt aangeboden. Het is al avond en zijn volgelingen zijn niet bijster enthousiast om nog eens aan een duivelsbezweering te beginnen, waarop Norbert hun even een lesje geeft :

Vita B : « *Nescitis, fratres, nescitis, inquam, quia invidia diaboli mors intravit in orbem terrarum, quae et adhuc in eo perseverat ; nec resipiscendi umquam habebit voluntatem. Iste siquidem ad hoc se ingerit tam frequenter et importune, ut et me odiosum reddat, et verbum Dei, quod per me ministratur, in cordibus audientium faciat vilesce* » ; et ab eis, qui illud susceperint, etsi *latenter* non potest, *evidenter* tamen ex innata sibi arrogantia laborat auferre. Numquid in auribus vestris veritatis non sonuit expositio, quae dicit, quia venit diabolus ut tollat semen verbi Dei de cordibus eorum ? » (S 143).

Vita A : « *Nescitis, fratres, quia invidia dyaboli mors introivit in orbem terrarum, quae et adhuc in eo perseverat ; nec resipiscendi umquam habebit voluntatem. Iste siquidem ad hoc se ingerit tam frequenter et importune, ut et me odiosum reddat, et verbum Dei, quod per me ministratur, in cordibus audientium faciat vilesce* » ; et ab eis qui id susceperint etsi *evidenter* non potest, *latenter* tamen ex innata sibi arrogantia labore auferre. Numquid in auribus vestris veritatis non sonuit expositio, quae dicit, quia « venit dyabolus, ut tollat semen verbi Dei de cordibus eorum ? » (MGH 687).

Een lange toespraak, die in A en B practisch letterlijk gelijk is, maar in de ene tekst een uitspraak heeft die diametraal tegenover zijn parallelplaats staat door de verwisseling van « *latenter* » en « *evidenter* ». Welke van beide schikkingen is nu de oorspronkelijke ? De inhoud van Norbertus' redenering is de volgende : De duivel is afgunstig en betert zich nimmer. Hij probeert op alle mogelijke wijzen Norberts prediking te dwarsbomen, zoals de H. Schrift zegt ; de duivel komt om het zaad van het Woord Gods uit hun harten weg te nemen. Als hij het niet openlijk kan, dan doet hij

het in het verborgene zegt A. Als hij het niet in het verborgene kan, doet hij het openlijk, zegt B. Wanneer wij deze toespraak op zich beschouwen, zijn we geneigd de lezing van A als de oorspronkelijke te beschouwen; als een openlijke strijd geen kansen maakt, dan kan een verborgen tegenwerking nog wel resultaten boeken. Maar beschouwen we nu eens de situatie waarin Norbert deze woorden spreekt. Zijn prediking is overal een zegetocht, twisten worden bijgelegd, de mensen komen — ook hier in Maastricht — in grote getale toegestroomd en bekeren zich in grote getale, maar telkens krijgt hij bezetenen aangeboden, zodat zijn volgelingen het beu worden. Deze toespraak is het antwoord op hun opmerking « neque omnes casus posse emendari » (S 143, MGH 687). Klaarblijkelijk is dus met « latenter » de tegenwerking van de genade door inwendige inblazingen bedoeld; als die, gezien Norberts successen, niet afdoende is, gaat de duivel « ex sibi innata arrogantia » tot de openlijke strijd over, « evidenter », in de vorm van de veelvuldige gevallen van bezetenheid. Bezetenheid is wel een vrij « evidente » werking van de duivel. We zien dus, dat de redenering in de tekst van B volkomen sluit en die van A geen zin heeft. B is dus weer de oorspronkelijke tekst, die de auteur van A niet begrepen heeft en onder invloed van de algemene stelregel; als openlijke strijd geen succes heeft, dan misschien nog wel tegenwerking in het verborgene, triomfantelijk « verbeterd » heeft, waardoor Norberts redenering nergens meer op lijkt.

De duivel moet tenslotte het veld ruimen en Norbert besteedt de gehele volgende dag aan het bijleggen van een dodelijke vete tussen de burgers van de stad, maar als tenslotte de vrede hersteld is, boodschapt men hem, dat het met de genezene weer mis is :

Vita B : « *Regressus ab ecclesia sacerdos Dei, Nescis, inquit adstantes, quia energumenus ille hesternus insanit ?* » (S 146).

Vita A : « *Regresso igitur ad ecclesiam Dei sacerdote : Nescis, inquit astantes, quia energuminus ille hesternus insanit ?* » (MGH 688).

Als we ons afvragen, welke van beide teksten de verbetering van de andere is duidt de verbetering in ablativus absolutus « regresso... sacerdote » weer onmiskenbaar die van A aan. Andersom is niet goed mogelijk. We kunnen ook geen verschijving bij de eventueel latere B veronderstellen, want dan zou het corresponderende « sacerdos » ook per ongeluk veranderd moeten zijn.

Daarom moet ook het « ab ecclesia » oorspronkelijk zijn en door A veranderd in « ad ecclesiam ». Dat de oorspronkelijke tekst « ab ecclesia » wel degelijk juist is en de verzoening van de beide groepen in de stad, waar Norbert de hele dag mee bezig was geweest, inderdaad in de kerk had plaats gehad, is wel uiterst waarschijnlijk, wanneer wij ons een dergelijke gebeurtenis in een middeleeuwse stad levendig voor ogen stellen. Het wordt praktisch zeker, wanneer wij de beschrijvingen van soortgelijke gevallen waarbij wel de plaats van handelen vermeld is, vergelijken zoals die te Moustiers (MGH 676) of Couroy (MGH 677). Ook hier zou Norbert na de verzoening « van de kerk teruggekeerd » zijn en niet « naar de kerk teruggekeerd ». B geeft dus de juiste en oorspronkelijke lezing.

Spoedig daarop geraakt de jonge stichting in dubbele zin in opschudding door de opzienbarende bekering van Godfried van Kappenberg waaraan de Orde behalve de stichting van Ilbenstadt en Varlar ook het klooster Kappenberg, de oude residentie van de graven van die naam dankt :

Vita B : « ut ubi regnaverat vitiorum *exercratio*, virtutum ibidem locum faceret divinae benedictionis *consecratio* » (S 148).

Vita A : « ut ubi regnaverat vitiorum *executio*, virtutum ibidem locum faceret divinae benedictionis *consecratio* » (MGH 688).

Bij overigens gelijke tekst springen onmiddellijk weer de varianten « *execratio* » (« *exercratio* » geschreven) en « *executio* » in het oog. « *Execratio vitiorum* » is een betekenis van dit woord die, naar wij menen, de auteur van A zo vreemd heeft toegeschenen, dat hij ze door het veel simpeler « *executio* » vervangen heeft. Als deze eenvoudige en correcte combinatie daarentegen de oorspronkelijke zou zijn geweest, zou de latere auteur weinig reden hebben gehad ze door « *execratio* » te vervangen. Ook elders blijkt A eenzelfde gebruik van « *execratio* » weg te werken : « *Haec turpissima et detestanda seductionis execratio etiam post mortem ipsius haeretici extirpari nullatenus potuit* » (S 167) vervangt hij daar door : « *ita ut pestiferum malum* » post mortem etiam ipsius haeretici nullatenus extirpari potuerit » (MGH 691). Ja hier verwerkt hij het woord « *execratio* » van B zelfs in iets gewijzigd verband en betekenis, als hij een uitvoeriger beschrijving van B onmiddellijk tevoren samenvat : « *et aliis multimodis turpissimis et detestandis execrationibus sese voluntarie implicabant* » (MGH 691). Dat A ook in

de boven vergeleken tekst «*execratio*» door «*executio*» verving, wordt tenslotte nog bevestigd door de anthithese, die de woordkeuze van de eerste auteur bepaalde: «*vitiorum execratio*» — «*benedictionis consecratio*»; terwijl deze immers in de B-tekst aanwezig is, treffen wij in de A-tekst alleen het tweede lid ervan aan. Toch heeft deze oorspronkelijke antithese ook in het eerste lid haar duidelijke sporen nagelaten in de overeenkomst van constructie, die het ook na de vervanging van «*execratio*» door «*executio*» nog altijd met het tweede lid vertoont.

In het verhaal over Tanchelm en zijn ketterij geven A en B verschillende beschrijvingen van de volksdrank, die toentertijd onder de aanhangers van de ketterkoning opgang maakte:

Vita B: «*balneum suum bibe-*
bant » (S 166).

Vita A: «*balneum eius bibe-*
bant » (MGH 691).

De ene is blijkbaar een verbetering van de andere, hetgeen weer de onderlinge verhouding illustreert. Daar nu het gebruik hun eigen badwater te drinken niet direct als een blijk van aanhankelijkheid aan Tanchelm kan opgevat worden, zoals het toch blijkens de kontekst bedoeld is, moeten wij aannemen, dat ook hier A weer B verbeterde. Vice versa is zeer onwaarschijnlijk, zodat ook hier B zich als de oorspronkelijke levensbeschrijving doet kennen.

Om Norbert en zijn volgelingen bij hun strijd tegen deze en andere volksgewoonten een operatiebasis te verschaffen, schonken bisschop en kanunniken hun de St. Michielskerk:

Vita B: «*confidentes, quod*
Deus *meritis ipsius et fratrum*
suorum, *mortiferae pestis* auferret
saevitiam » (S 167).

Vita A: «*sperantes quod me-*
ritis eiusdem patris et fratrum
suorum *multiferae pestis* tollere-
tur *saevitia* » (MGH 691).

Het is niet moeilijk in te zien, welke van de beide varianten «*mortiferae*» en «*multiferae*» de oorspronkelijke is. «*Multiferae*» is niet alleen een niet erg gebruikelijk woord, maar als nadere bepaling van «*pestis*» ook zeer weinig zeggend, terwijl de uitdrukking «*mortiferae pestis*» er in deze beide opzichten zeer gunstig bij afsteekt. De eerste auteur heeft zeker deze laatste uitdrukking gevormd die de B-tekst ons levert. Het feit, dat de latere auteur van de A-tekst dit toch gewijzigd heeft, is zeer goed te verklaren door de veronderstelling, dat de man de uitdrukking verkeerd gelezen heeft en aldus ongewild gewijzigd. De twee in beide woorden verschil-

lende letters, *ul* en *or*, konden in het schrift van die dagen zeer goed verwisseld worden. Dat deze veronderstelling inderdaad juist moet zijn, wordt bevestigd door de ongerijmdheid van een tegenovergestelde mening, die aan zou moeten nemen, dat een vrij zinloos woord veranderd zou zijn in een zeer passende uitdrukking, die louter toevallig slechts twee letters van het oorspronkelijke zou verschillen.

Na deze overgave van de kerk besluit A met ingehouden triomf: « *Sicque factum est, ut gentem illam, quam seductor ille pessimus fraudulentè seduxerat, pius praedicator Norbertus per se et per suos ad viam veritatis et iusticiae reduceret* » (MGH 691). Een besluit, dat in de kontekst van A, die alleen de schildering van de ketterij en het verslag van de overdracht van de kerk vooraf laat gaan, wel iets al te triomfantelijk klinkt. Wekt de auteur van A hier niet sterk de indruk de vrij uitvoerige beschrijving van de *prediking* en *bekeringswerk* van Norbert en zijn gezellen te veronderstellen, welke in B na de overgave van de kerk volgt? De methode van bestrijding van een ketterij in A is anders wel al te simpel. Ook hier blijkt A een reeds bestaande B-tekst ingekort te hebben.

Beide vitae verschillen verder van mening over de diersoort, welke in een door Norbert geweigerde dronk water werd aangetroffen :

Vita B : « Et cum tertium totum usque ad fundum ollulae urgetur,
accensoque lumine clarius diligenter intuerentur viderunt *bufonem* mirae magnitudinis in scypho reptantem et obstupuerunt » (S 170-171).

Vita A :

Unde fratres
accenso lumine fundum vasis diligenter intuentes invenerunt *vermem* teterrimum mirae magnitudinis in cypho reptantem et obstupuerunt » (MGH 691-692).

Is de « *bufo* » in een « *vermis* » verbeterd of andersom en waarom? Het antwoord op de laatste vraag menen we te moeten zien in de onmiddellijk volgende passages :

Vita B : « Obstupescere quidem poterant et supra modum mirari ; tum quia hiems erat, quando huiusmodi *vermes* apparere non solent ; tum quia erat fons purissimus et vas mundissimum fuisse recordabantur » (S 171).

Vita A :

« quia tempus hyemale erat, quando huiusmodi *vermes* apparere non solent et quia fons erat purissimus, de quo in vase mundissimo aquam se hausisse recordabantur » (MGH 692).

Hier blijken dus beide vitae het op « vermes » te houden. Wanneer dus in de eerste tekst « vermis » de oorspronkelijke lezing was, waarom veranderde de latere schrijver deze daar dan in « bufo », maar vooral waarom deed hij dit in de tweede tekst ook niet ? Stellen wij daarentegen, dat de oorspronkelijke tekst « bufo » gaf, dan kunnen wij zeer goed begrijpen, dat de latere auteur juist met het oog op de onmiddellijk volgende aanduiding, die zeker oorspronkelijk was daar beide vitae deze « vermes » hebben, ook in de voorafgaande plaats « bufo » in « vermis » veranderde. M. a. w. wij menen dat het dier volgens de oudste levensbeschrijving zeker een « bufo » is geweest. Toen deze auteur echter in de tweede tekst een meer algemene benaming voor dergelijke dieren zocht, gebruikte hij daarvoor de niet al te gelukkige aanduiding « vermes ». De latere auteur (A) was dit toch al te sterk en hij verbeterde « bufo » in de uitdrukking die hij in de tweede tekst gevonden had, zodat de nieuwe versie een verbeterd geheel werd.

Eigenlijk wemelen de Vitae van het begin tot het einde van passages waarvan de vergelijking op het eerste gezicht niet direct een argument voor de afhankelijkheid van A geeft, maar waarin de theorie van de afhankelijkheid van B toch vrij absurd schijnt te worden. Immers heel dikwijls bevat de versie van B wel geen grammaticale of logische fouten maar is toch van een dergelijke nutteloze breedsprakerigheid, dat we zeer goed kunnen aannemen dat A een kernachtiger verbetering is van B, maar nooit dat B hierin A zocht « uit te breiden ». Alle gevallen hiervan geven is ondoenlijk, maar bij wijze van voorbeeld nemen we twee uitdrukkingen in de beschrijving van een van de moordaanslagen op Norbert te Maagdenburg :

Vita B : « Noli, ait, *huc propius* accedere, sed sta, et *vide* ne moveas pedem » (S 198).

Vita A : « Noli, inquit, accedere, sed sta et non *movearis* » (MGH 695).

En even verder :

Vita B : « Nudato autem eo, apparuit cultellus *acutus*, quem adstrictum *lateri suo tenebat*... » (S 198).

Vita A : « Nudato autem eo, apparuit lateri eius astrictus cultellus *acutus*... » (MGH 696).

Kunnen we ons voorstellen dat iemand met de A-tekst voor ogen behoefte gevoelt deze uit te breiden tot die van B ? En andersom ?

Deze hele geschiedenis heeft als duidelijke gedachtenkern het feit, dat Norbert door goddelijke ingeving was ingelicht dat de zogenaamde biechteling die erin speelt in werkelijkheid een sluipmoordenaar was, maar vooral de algemene verbijstering, toen bij het verhoor bleek dat wereldlijke machthebbers met wie Norbert op zeer vertrouwelijke voet stond, de eigenlijke aanstichters waren. In de algemene opschudding hierover neemt Norbert het woord, hetgeen in Vita A aldus beschreven wordt : « At vero vir iustus vultu sereno et verbis placabilibus ad haec respondens ait, non esse mirum si has ei hostis antiquus moliretur insidias, qui eadem sanctissima nocte (het was Witte Donderdag) in mortem domini nostri Iesu Christi Iudaeos grassari persuasit ; seque felicem esse, si passionis dominicae particeps esse mereretur ea potissimum die, qua desperatis misericordia, peccantibus venia, mortuis redditur vita » (MGH 695-696). Onbewogen gaat de levensbeschrijver verder met een geheel andere geschiedenis en geeft er zich weinig rekenschap van dat hij Norbert een nogal raadselachtig antwoord (« respondens ») heeft laten geven op de uitroepen van ontsteltenis, toen bleek *dat het zijn eigen vrienden waren*, die hem naar het leven stonden. Deze raadselachtige passage is ook weer alleen te verklaren als wij aannemen dat de A-tekst hier een zeer onhandige inkorting is van de oudere B-tekst. In deze laatste vormt een duidelijke parallelplaats van boven gegeven tekst eveneens de aanvang van Norberts woorden, maar in B is de aanleiding tot een vergelijking met Jesus' dood heel duidelijk. In plaats van « seque felicem esse etc. » staat hier namelijk: « O quam felix esset qui in aliqua huius diei hora, non ab inimicis, sed etiam ab amicis, ut sunt isti quos recitatos audistis, traderetur et moreretur. Haec est inquam dies, qua desperatis misericordia, peccantibus venia, mortuis redditur vita » (S 199-200). Deze gedachte, vervolging door eigen vrienden, is ook de inhoud van de rest van de toespraak die B geeft, maar die door A eenvoudig is weggelaten, zodat er in deze laatste tekst een combinatie ontstond, die elk logisch verband mist en slechts verklaard kan worden tegen de achtergrond van een afhankelijkheid van A ten opzichte van B.

Een soortgelijk geval biedt het verhaal van de keuze van Hugo tot abt van Prémontré. Na de vermelding van de eerste abten van de verschillende abdijen vervolgt Vita A : « cum quibus loco determinato annuatim convenire statuit pro resarcienda dissolutione ordinis in recidendis superfluis et necessariis rebus salubriter instau-

randis » (MGH 679). Hierop volgt zonder enige overgang of direct verband : « Exinde multiplicati sunt fratres Ordinis illius, quem venerabilis pater Norbertus instituit, ubique terrarum usque in praesentem diem » (MGH 679). Wij missen hier a. h. w. een gedachteschakel, welke de facto weer wel in Vita B aanwezig blijkt te zijn geweest. Tussen de vermelding van de jaarlijkse generaalkapittels en de getuigens van de verspreiding der Orde over geheel de aarde staat namelijk een zin, welke de overgang van de ene naar de andere vormt : « Quod cum in locis aliis divulgatum fuisset ; si in primo anno sex, in secundo novem fuerunt, in tertio duodecim, in quarto decem et octo. Et exinde multiplicati sunt... » (S 209). B kwam dus logisch langs het aantal abten, dat de generaal-kapittels bezocht, op de uitbreiding van de Orde. A betuigt door zijn gedachtesprong zijn afhankelijkheid van B.

Tegen de achtergrond van onze theorie dat Vita A afhankelijk is van B en derhalve noodzakelijk van latere datum, verdient ook de aanduiding van Hugo als abt van Prémontré in deze passage even onze aandacht. B zegt : « Positus et consecratus est ille sub nomine Patris in Praemonstratensi Ecclesia » (S 208). Op zichzelf genomen zegt dit niets over de vraag of Hugo bij het schrijven van Vita B overleden was of nog leefde. De krampachtige pogingen echter, die B lang te voren heeft gedaan om het feit te verdoezelen dat Hugo Norbert in de aanvang eenmaal tegen diens wil in de steek heeft gelaten, schijnen erop te wijzen dat de ordesgeneraal toen nog leefde. In Vita A vinden we hiervan niets, de objectieve vermelding van de feiten doet voor de tijd van samenstelling van deze levensbeschrijving het tegendeel veronderstellen. Ook de parallelplaats van boven gegeven passage wijst in die richting : « Ipse autem ad Praemonstratensem ecclesiam accedens, eiusdem ecclesiae pater memorabilis effectus est » (MGH 697)¹¹).

Het verhaal van de beroeringen rond de kerkconsecratie van Maagdenburg bevat in de beide vitae de volgende parallelplaatsen :

Vita B : « Haec dixit, et sequenti nocte assumptis duobus episcopis quos tunc secum habebat... » (S 213).	Vita A : « Sequenti itaque nocte ipse et duo episcopi, qui secum erant... » (MGH 698).
---	--

¹¹) « Ensuite il écrit après 1164 puisqu'il dit que Hugues de Fosses, mort cette année-là abbé de Prémontré, a laissé un grand souvenir » : F. PETIT : Avertissement bij *Saint Norbert, Traduction...*, p. 1 ; cf. ook p. 37.

De uitdrukking *secum* in B is volkomen juist, die van A moet *cum eo* zijn. Een dergelijke grove fout zou A moeilijk gemaakt hebben, als hij de parallelplaats van B niet voor zich gehad had en daardoor verleid was geworden.

Dat de auteur van A, als hij zich niet door de voorliggende tekst van B vergiste, wel degelijk oog had voor een foutief gebruik van het reflexivum blijkt uit de passage die de morgen na deze rumoerige nacht beschrijft :

Vita B : « Facto autem mane, cum summo diluculo lux coepisset illucescere, dum alii ad insultum turris insistent, alii sagittis, alii iaculis pontificem et clericos suos impetunt; quidam, qui mortem suam iurasse dicebantur, tamquam avidiores crudelis necis appetitores, quocumque modo irrumpentes, ad superiora turris audacter invaserunt » (S 217-218).

Vita A : « Facto autem mane alii ad turrim insultum faciunt, alii sagittis pontificem et clericos suos impetunt, cum ecce quidam inopinato eventu, qui *necem Norberti* iurasse dicebantur, ad superiora turris audacter evadunt » (MGH 699).

Hier gebruikt B het reflexivum verkeerd, wat geenszins uit A verklaard kan worden. A heeft duidelijk B verbeterd en dat niet alleen : door de keuze van het woord *necem* verraadt hij, dat hij ook de tussenvoegingen van B, welke hij zelf niet heeft, onder ogen had.

Dergelijke verbeteringen hebben een bijzondere bewijskracht. Hoewel het immers over het algemeen moeilijk te zeggen is, welke van twee verschillende uitdrukkingen voor een parallelplaats de oorspronkelijke is, als één van beide een foutieve is, kunnen wij wel veronderstellen, dat de foutieve de oorspronkelijke is en de andere de verbetering. Een tegengestelde verhouding zou al te veel koelbloedige domheid vereisen. Een ander voorbeeld van dergelijke verbeteringen geeft ons het verhaal van een tweede oproer :

Vita B : « Et interrogans homo Dei quid esset, responsum est ei, quia *populus multus congregatus* fratres de ecclesia beatae Mariae *vellent* eiicere » (S 225).

Vita A : « Cumque interrogaret episcopus quidnam hoc esset, responsum est ei, quod *populus multus congregatus* fratres de ecclesia beatae Mariae *conaretur* eiicere » (MGH 700).

De teksten zijn grotendeels letterlijk gelijk, alleen blijkt het onjuiste meervoud « *vellent* » door het enkelvoud « *conaretur* » ver-

vangen te zijn. Kunnen we ons voorstellen, dat het laatste in het eerste verbeterd zou zijn ?

De auteur van B lag, zoals reeds verscheidene keren is gebleken, overhoop met het reflexivum. A is er steeds onmiddellijk bij om zijn fouten te verbeteren. Dit blijkt weer eens opnieuw bij de beschrijving van Norberts vlucht uit de stad :

Vita B : « Contulit se ad ecclesiam quamdam canonicorum regularium, quae ibidem prope erat, orans Deum suum per aliquot dies, ut *viam suam* in suae beneplacito voluntatis dirigere dignaretur » (S 226).

Vita A : « Contulit se ad ecclesiam canonicorum, quae prope erat, ubi per aliquot dies mansit, orans Deum suum, ut *viam ipsius* in beneplacito voluntatis suae dirigere conaretur » (MGH 700).

Commentaar als boven : A verbetert B. Ook hier omgekeerde orde wel zeer onwaarschijnlijk.

De aanduiding van Norberts overlijdensdatum verdient ook een nadere beschouwing :

Vita B : « Annus erat Dominicae Incarnationis millesimus centesimus trigesimus quartus, feria quarta Pentecostes, octavo Idus Iunii, *Papa Innocentio anno quinto regnante, Lothario anno nono* » (S 234).

Vita A : « Annus erat dominicae incarnationis millesimus centesimus tricesimus quartus, feria quarta pentecostes, octavo Idus Iunii, *anno quinto Innocentii papae, regnante Lothario anno nono* » (MGH 703).

De afwijkingen van de beide teksten betreffen alleen de beide laatste bepalingen. De constructie van B is een gaaf geheel, die van A veel minder. A is kennelijk van de wijs gebracht door de caesuur vóór « regnante » aan te brengen en niet erna, zoals B bedoeld had : onze komma's waren niet aanwezig. Hij heeft de bedoeling van B niet helemaal begrepen, ook al misschien omdat hij « regnare » niet direct als een aanduiding voor de regering van een paus verwachtte : bij de geboorte van Norbert gebruiken beide levens hiervoor : « Catholicae ecclesiae regimen amministrante ». Zijn oplossing maakt bij B vergeleken de indruk van een lapmiddel. Toch kan B geen verbetering van A zijn : met precies dezelfde woorden van een minder mooie constructie een dergelijk gaaf geheel maken veronderstelt teveel aan gunstig toeval, zodat we ook hier de afhankelijkheid van A ten opzichte van B moeten aannemen.

Tenslotte een passage uit de beschrijving van de begrafenis en het daaruit voortvloeiend geschil tussen de geestelijkheid van de kathedraal en de Praemonstratensers van het Onze Lieve Vrouweklooster. De eersten betoogden namelijk :

Vita B : « Volebant enim alii dignumque et iustum esse dicebant, ut quia caput ecclesiarum eiusdem civitatis extiterat, ecclesiae capitali eius ossa deferrent honorem : ibique adventum summi iudicis expectaret, ubi *erat* titulus eius immobilis *et sine fine*, si *sine fine* ei in carne vivere contigisset » (S 235).

Vita A : « Asserebant enim canonici maioris ecclesiae, dignum et iustum esse, ut quia caput ecclesiarum ipsius civitatis extiterat, ecclesiae capitali eius ossa deferrent honorem, ibique adventum summi iudicis expectaret, ubi titulus eius *esset* immobilis, *etiam si in immensum* eum in carne vivere contigisset » (MGH 703).

« *Erat* » blijkt volgens de regels van de oratio obliqua door A in « *esset* » verbeterd te zijn. Men oordele vervolgens zelf of « *et sine fine, si sine fine* » een verbetering van « *etiam si in immensum* » kan zijn, dan wel dat wij hierin het laatste van de vele argumenten van de afhankelijkheid van A t. o. v. B moeten zien.

* * *

Na de boven gegeven vergelijking van de beide teksten, welke voor elk van de behandelde passages in de richting van een afhankelijkheid van de A-tekst ten opzichte van de B-tekst wijst, menen wij als conclusie te mogen opstellen, dat Vita B, als geheel genomen, geen uitgebreider versie van Vita A, als geheel genomen, is, maar Vita A een verkorting van Vita B ¹²⁾. Deze conclusie betreft de beide Vitae zowel in de beschrijving van Norberts leven tot aan de keuze tot aartsbisschop van Maagdenburg als daarna, tot en met de begrafenis. Wel moeten wij er met klem op wijzen, dat wij de twee keer herhaalde toevoeging « als geheel genomen » met opzet willen benadrukken. Onze bewijsvoering sluit geenszins uit, dat er

¹²⁾ Een bestaand heiligenleven tot een meer historische levensbeschrijving verkorten was ook in de Middeleeuwen lang niet zo ongebruikelijk als soms wel beweerd wordt. Deze bewering heeft geen waarde in de discussie over de afhankelijkheid van twee versies van een heiligenleven. Cf. bv. R. R. Post, *Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen*, D. I. Utrecht-Antwerpen, 1957, p. 92-93.

in Vita B passages aanwezig kunnen zijn, die pas na de samenstelling van Vita A eraan toegevoegd zouden zijn, ja zelfs van deze levensbeschrijving overgenomen zouden kunnen zijn. Evenmin wordt de mogelijkheid uitgesloten, dat er in Vita A gegevens of verhalen opgenomen zouden zijn, die de auteur niet aan Vita B dankte, maar onafhankelijk hiervan in zijn levensbeschrijving verwerkte. Met dit voorbehoud menen wij te mogen besluiten, dat Vita B de *oudste levensbeschrijving van St. Norbert* is.

Olav KLESSER, O. Praem.

Abdij van Berne.
